

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД СЛУХАЧІВ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ (ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ) НА ТЛІ ЕТНОСОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЛЬВОВІ В 1867–1914 рр.

Роман Кузьмин

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”
kuzminroman7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7042-9310>

© Кузьмин Роман, 2020

У публікації здійснено аналіз національного складу слухачів Вищої технічної школи у Львові протягом 1867–1914 рр. Безпосередній вплив на формування національного складу студентів освітнього закладу мали етносоціального процеси у самому місті Львові. Окреслено тенденції формування технічної інтелігенції Галичини переважно із польської частини мешканців краю. Водночас, євреї та українці-русини, які склали меншість студентів-техніків, згодом значно слабше були залучені до технічного і промислового розвитку Львова та західноукраїнських земель загалом.

Ключові слова: Вища технічна школа у Львові, етносоціальні процеси, студенти, індустріалізація.

NATIONAL COMPOSITION OF STUDENTS OF THE HIGHER TECHNICAL SCHOOL (POLYTECHNICAL SCHOOL) ON THE BACKGROUND OF ETHNOSOCIAL TRANSFORMATIONS IN LVIV IN 1867–1914

Roman Kuzmyn

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
kuzminroman7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7042-9310>

© Kuzmyn Roman, 2020

In the publication analyzes the national composition of students of the Higher Technical School in Lviv during 1867–1914. Ethno-social processes in the city of Lviv had a direct influence on the formation of the national composition of students of the educational institution. The dominance of the Polish population of Galicia directly influenced the percentage of representation of Polish students at the Technical Academy and the Higher Technical School in Lviv. The rapid increase in the number of technical students from a few hundred to 2 thousand in the early XX century, only strengthened the position of the Polish part of the population among the technical intelligentsia. It was the Polish-engineers who were intensively transforming the industrial potential of Galicia, which was reflected on all sides of the life of Lviv and the region. At the same time, Jews and Ukrainians-Ruthenians, who made up a minority of technical students, were later significantly less involved in the technical and industrial development of Lviv and Western Ukrainian lands in general. The monopolization of the specialties of the technical direction by the Poles caused an overflow of political struggle beyond the limits of democratic election procedures to the central and regional self-government bodies. National competition has been colored by stiff opposition from national groups, including in the economic sector, which resulted in a sharpening of Polish-Ukrainian and Polish-Jewish relations in Galicia in the early 20th century.

Key words: Higher technical school in Lviv, ethno-social processes, students, industrialization.

Постановка проблеми. Міста здавна були драйверами розвитку цивілізацій, в яких значна увага відводилась інноваціям та активним міжнародним комунікаціям. Поява навчальних закладів в урбаніст-

тичних центрах сприяла додатковому зростанню ваги таких міст як центрів розвитку науки та освіти. До таких осередків належав Львів – столичне місто королівства Галичини і Лодомерії (Володимирії) в

імперії Габсбургів. Чільне місце серед освітніх інституцій Львова з початку XIX ст. займав технічний навчальний заклад, який розвинувся із цісарсько-королівської (ц. к.) Реальної школи, а на початку XX ст. носив назву ц. к. Вища технічна школа або крайовий аналог назви – ц. к. Політехнічна школа у Львові.

Метою статті є здійснити аналіз та висвітлити динаміку змін етносоціального складу слухачів вищого технічного закладу Львова у кінці XIX – початку XX ст. та його кореляцію із етнічними процесами у столиці Галичини – Львові.

Виклад основного матеріалу. У 1870–80-х рр. у Галичині розпочався економічний ріст, який сприяв урбанізаційним процесам, в першу чергу такого міста як Львів. З 1869 р. до 1900 р. населення міста зросло відповідно з 87 109 осіб до 170 203 особи, тобто вдвічі [Крип'якевич, 1910: 52]. Промисловий переворот у краї вимагав необхідності підготовки висококваліфікованих кадрів, що було покладено на Технічну Академію (з 8 жовтня 1877 р. Вища Технічна школа) у Львові.

Зростання кількості мешканців Львова було безпосередньо пов'язане із інтенсивним промисловим розвитком Галичини, особливо зі зростанням залізничної, будівельної, поліграфічної, машинобудівної та харчової галузей господарства. В цей період у Львові з'являється громадський транспорт, телеграф, телефон, вуличне освітлення, водопровід, каналізація [Лозинський, 2005:147]. Паралельно відбувається поступовий ріст чисельності студентів Технічної Академії, після руйнівного обстрілу та пожежі 1848 р., який знищив будівлю та інвентар навчального закладу. У 1850/51 навчальному році число студентів складало 77 осіб, у 1866/67 н. р. – 190 осіб, 1872/73 н. р. – 291 осіб, 1882/83 н. р. – 217 осіб, 1893/94 н. р. – 254 осіб, 1902/03 н. р. – 1026 осіб, 1911/12 н. р. – 1803 осіб [Program, 1873:21; Program, 1894:108; Program, 1903: 65; Program, 1912: 100; Popławski, 1992: 104,107; Wiadomości, 1874: 78; Zajączkowski, 1894:129–130].

Домінуючі позиції у Львові займали мешканці-поляки, які у 1910 р. становили більше ніж 50 % населення міста. “Найінтенсивніше кількість поляків збільшувалася у тих містах, які розвивалися як промислові центри чи важливі транспортні вузли” [Лозинський, 2005:143]. Львів був водночас і першим, і другим. Тут поляки часто займали посади у державних установах, навчальних закладах, війську чи були лікарями. Промовистим є факт внутрішньої міграції поляків із Західної Галичини до східної частини краю. Зокрема, на 1890 р. до Східної Галичини переїхало 64 тис. осіб, які народились у західних повітах провінції. У Львові їх налічувалося 10,4 тис. ос., що становило 8,2 % чисельності населення міста [Лозинський, 2005:144].

Така національна динаміка мала прямий вплив на склад слухачів ц. к. Технічної Академії, згодом ц. к. Вищої технічної школи у Львові. Починаючи з 1869 р., коли з'являється інформація про національний склад (без торговельного відділу), аж до 1918 р. поляки значно переважали решту національностей серед студентів навчального закладу. Зокрема, у 1869 р. їх налічувалося 138 осіб (65,7 % від загальної чисельності), в 1872/73 н. р. – 228 (78,3 %), 1893/94 н. р. – 210 (82,6 %), 1902/03 н. р. – 796 (77,5 %), 1911/12 н. р. – 1465 осіб (81,2 %) [Program, 1873:21; Program, 1894:108; Program, 1903: 65; Program, 1912: 100; Wiadomości, 1874: 78]. Потрібно зауважити, що до загального числа студентів-поляків часто також зараховували русинів-латинників та вірменів, а з 1872/73 н. р. ще й студентів-євреїв. Тому ці дані потребують додаткового вивчення та уточнення. Так, у чорновому звіті ректорату Вищої технічної школи за 1877/1878 навчальний рік, у графі віровизнання зафіксовано 20 слухачів “israeliten” у зимовому семестрі, тобто євреїв, та 18 слухачів-євреїв у літньому семестрі. Тоді як у категорії “рідна мова студентів” усі вони були зараховані до польської національності [Державний архів Львівської області, Львів : 12зв-13]. Таким чином, необхідно констатувати, що в кінці XIX – початку XX ст. поляки становили 75–80 % всіх слухачів ц. к. Вищої технічної школи у Львові.

Свого часу Володимир Охримович наводив національний склад робітників Галичини на початок XX ст.: з 1000 робітників – 400 були поляками, 390 – євреями і тільки 180 українцями (русинами) [Лозинський, 2005: 145]. Варто зауважити, що викривлений національний склад робітництва, відносно загальної чисельності населення, пов'язаний із значними національно-релігійними обмеженнями, які вводились місцевими промисловцями. Так, на нафтопромислах Дрогобицько-Бориславського району існувало обмеження приймати на роботу греко-католиків, якими переважно були українці, що змушувало їх записуватись римо-католиками та полонізуватись. Таке ж становище існувало на тютюновій фабриці у Винниках [Лозинський, 2005 : 144, 156].

Полонізаційним процесам сприяла крайова влада, провідна роль в якій належала польській аристократії. “Австрійські переписи населення, як і пізніші польські, суттєво применшували кількість українців у Галичині” [Лозинський, 2005 : 138]. Особливо в цьому плані відзначились переписи 1880 і 1910 рр., які штучно завищували чисельність поляків у Галичині, натомість зменшували число українців-русинів.

Українці у другій половині XIX – початку XX ст. складали від 15 до 20 % населення Львова. За даними І. Крип'якевича, на 1869 р. у Львові проживало 12 406 осіб греко-католицького віровизнання (14,2 %), які у переважній більшості були україн-

цями, а вже на 1900 р. їх було 33 876 осіб (19,9 %) [Крип'якевич, 1910 : 52]. Потрібно зауважити, що ці дані не враховують латинників – українців, які з різних причин прийняли римо-католицьке віровизнання [Павлишин, 2014 : 182]. Ще гірше становище було із мовою спілкування. Греко-католики Львова були сильно сполонізованими, чому сприяв їхній низький соціальний статус: 8,7 % були “домовою службою” (прислугою), 7 % – “доходячою службою” (допоміжним персоналом), 4 % – службовцями державних установ [Лозинський, 2005 : 149]. Окремою категорією були українців-військовослужбовці, які становили 26,8 % місцевих українців, але в переважній більшості вони були мобілізованими селянами, які після терміну служби повертались у свою місцевість. Українці часто піддавались дискримінації при прийомі на роботу. “Польсько-єврейське середовище у містах не хотіло приймати українців” [Лозинський, 2005 : 163].

Це ілюструє кількісний склад українців-русинів у Вищій технічній школі у Львові. На жаль, до 1872/73 н. р. є тільки кількість греко-католиків, що залишає не врахованими “латинників”. У 1868/1869 н. р. на технічне відділення записалось 20 русинів (9,5 %), а вже у 1872/73 н. р. їх було 35 осіб (12 %, разом із римо-католиками) [Program, 1873 : 21; Wiadomości, 1874 : 78]. У 1877/78 н. р. русинів-українців налічувалось лишень 8 осіб, але збереглися дані про їхню спеціалізацію. Так, найбільше в зазначеному році слухачів-русинів навчалось у Інженерній школі – 4 чоловіки, 2 слухачі – у Машинобудівній школі та по 1 в Будівельній та Хіміко-технічній школах [Державний архів Львівської області, Львів : 123в]. На початку ХХ ст. кількість студентів-українців поступово збільшується: 1902/03 н. р. – 71 особа (6,9 %), 1911/12 н. р. – 105 осіб (5,6 %) [Program, 1903 : 65; Program, 1912 : 100]. Але відсоткове співвідношення залишалось на тому ж рівні – студенти-українців не перевищували 5–10 % слухачів Вищої технічної школи у Львові.

Другою за величиною групою львів'ян були євреї, які традиційно займались дрібною торгівлею і ремеслами. На 1869 р. їх налічувалось 26 694 осіб (30,6 %), а у 1900 р. – 45 104 осіб (26,5 %) [Крип'якевич, 1910 : 52]. Скорочення відсоткової кількості єврейського населення пояснюється втратою соціального значення їхніх традиційних занять (ремесел і дрібної торгівлі) у зв'язку із промисловим переворотом та реформами австрійського уряду, які штовхали їх до еміграції. В цьому плані Львів не є показовим, оскільки він був центром внутрішньої міграції євреїв з маленьких містечок до Львова, що компенсувало втрати від міграційних процесів за межі Галичини. Цьому сприяло скасування у 1867 р. заборони на поселення за межами єврейського кварталу (сучасні вул. Городоцька–вул. Шевченка–Прспект

Свободи) [Лозинський, 2005 : 149]. Поряд із зазначеним районом компактного проживання євреїв у середмісті знаходилась будівля Вищої технічної школи, що сприяло запису до технічного освітнього закладу. Слухачі-євреї традиційно становили значну частину на торговельному відділі Технічної академії. Натомість, на технічному відділі їх було менше: у 1868/69 н. р. – 9 осіб (4,3 %), 1872/73 н. р. – 15 осіб (5,2 %) [Program, 1873 : 21; Wiadomości, 1874 : 78]. Цікавим аспектом є те, що до 1872/73 н. р. австрійська статистика зараховували євреїв до німців, а з 1873 р. – до поляків, тільки приналежність до іудейського віросповідання дає можливість відокремити їх від цих національних груп. Після отримання Технічної академією статусу вищого технічного навчального закладу найбільше слухачів-євреїв навчалось в Інженерній школі, майбутньому Відділі, Вищої технічної школи – 15 осіб у 1877/78 н. р. Натомість в інших “школах” (Відділах) навчалось лишень 5 слухачів “мойсеєвого віровизнання”: 3 у Хімічно-технічній школі та 2 у Машинобудівній школі [Державний архів Львівської області, Львів : 5].

З кінця ХІХ ст. кількість євреїв у Вищій технічній школі поступово зростає. У 1893/94 н. р. – 25 осіб (9,8 %), тобто на цей рік вже в кількісному і відсотковому відношенні більше, ніж студентів-українців. Початок ХХ ст. характеризувався ростом чисельності студентів-євреїв у Вищій технічній школі: 1902/03 н. р. – 145 осіб (14,3 %), 1911/12 н. р. – 216 ос. (11,9 %). Отже, після занепаду традиційних занять єврейського населення Галичини та відокремлення Торговельного відділення від Технічної академії в окремий навчальний заклад, поступово кількість студентів-євреїв зростає та перевищила кількість студентів української національності. Проте, євреї так і не змогли перевищити позначку в 15 % від загальної кількості студентів.

Висновки. Отже, національна динаміка студентів Вищої технічної школи була прямим відображенням змін національного складу жителів Львова як промислового і транспортного центру Галичини в умовах індустріалізації кінця ХІХ – початку ХХ ст. Етнічний ландшафт міста безпосередньо впливав на формування контингенту слухачів провідного технічного навчального закладу краю – Технічної Академії (згодом Вищої технічної школи). Зокрема, домінуюче місце студентів-поляків, у навчальному закладі мало абсолютний характер (2/3 чисельності студентів), що не зовсім корелювалося із чисельністю поляків у Львові. Натомість частка українців-русинів поступово зменшувалась, із 10–12 % у 1870-х рр., до 5–6 % на початку ХХ ст. Їхнє місце зайняли студенти-євреї, які у 1890-х рр. змогли перевищити чисельність представників української національності. Отже, історія Вищої технічної школи є віддзеркаленням національних процесів, які відбувались у

Львові та Східній Галичині в другій половині XIX – початку XX ст.

1. Крип'якевич, І. (1910). Львів. Його минушина і теперішність. Львів: Друкарня НТШ, 1910. 64 с.
 2. Лозинський, Р. (2005). Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2005. 358 с.
 3. Program c.k. Akademii Technicznej Lwowskiej na rok naukowy 1873/74 (1873). Lwów. Cz. II. 30 s. 4. Program ces. król. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1894/95 (1894). Lwów. Cz. XXIII. 112 s. 5. Program ces. król. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1903/04 (1903). Lwów. Cz. XXXII. 70 s. 6. Program ces. król. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1912/13 (1912). Lwów. Cz. XLI. 126 s. 7. Wiadomości statystyczne o mieście Lwów (1874). Lwów: Drukarnia Narodowa W. Manieckiego. Roczn. I. 98 s. 8. Popławski, Z. (1992). Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945. Wrocław–Warszawa–Kraków: Wyd-wo Zakład Narodowy im. Ossolińskich. 362 s. 9. Zajęczkowski, W. (1894). C. K. Szkoła Politechniczna we Lwowie. Rys historyczny, jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny. Lwów: I Związkowa drukarnia. 170 s. 10. Державний архів Львівської області, Львів. Ф.27. Оп.2. Спр. 16. 15 арк.
 11. Павлушин, О. (2014). Дилема ідентичності, або історія про те, як “латинники” (не) стали україн-

цями/поляками (Галичина, середина XIX – перша половина XX ст.). Україна модерна. № 21. С.179–218.

References

1. Krypiakewich, I. (1910). Lviv. His past and present. Lviv: NTSh Printing House, 1910. 64 p. 2. Lozinski, R. (2005). Ethnic composition of the population of Lviv (in the context of social development of Galicia). Lviv: Publishing center of LNU. I. Franko. 358 p. 3. Program c.k. Akademii Technicznej Lwowskiej na rok naukowy 1873/74 (1873). Lwów. Cz. II. 30 s. 4. Program ces. król. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1894/95 (1894). Lwów. Cz. XXIII. 112 s. 5. Program ces. król. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1903/04 (1903). Lwów. Cz. XXXII. 70 s. 6. Program ces. król. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1912/13 (1912). Lwów. Cz. XLI. 126 s. 7. Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie (1874). Lwów: Drukarnia Narodowa W. Manieckiego. Roczn. I. 98 s. 8. Poplawski, Z. (1992). Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945. Wrocław–Warszawa–Kraków: Wyd-wo Zakład Narodowy im. Ossolińskich. 362 s. 9. Zajęczkowski, W. (1894). C. K. Szkoła Politechniczna we Lwowie. Rys historyczny, jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny. Lwów: I Związkowa drukarnia. 170 s. 10. State archive of Lviv region, Lviv. Found. 27. Descr. 2. Case. 16. 15 pages. 11. Pavlyshyn, O. (2014). The identity dilemma, or the story of how Latinos (not) became Ukrainians / Poles (Halychyna, mid–XIX – first half of XX century). Ukraine is modern. No. 21. P. 179–218.